

ഹരിവംശം – ഭവിഷ്യപർവ്വം

അഥ ത്രിസപ്തതിതമോഽധ്യായഃ

കൃഷ്ണം പ്രതി രുക്മിണ്യാഃ പുത്രപ്രാർത്ഥനാകഥനം
ജനമേജയ ഉവാച

- കിമർത്ഥം ഭഗവാൻവിഷ്ണുർദ്ദേവദേവോ ജനാർദ്ദനഃ
ഗതഃ കൈലാസശിഖരമാലയം ശങ്കരസ്യ ഹ 3-73-1
- നാരദാദ്വൈസ്മതപോവൃദ്ധൈർമുനിഭിസ്തത്ത്വദർശിഭിഃ
തത്ര ദൃഷ്ട്വാ മഹാദേവഃ ശങ്കരോ നീലലോഹിതഃ 3-73-2
- കേശവേന പുരാ വിപ്ര കുർവ്വതാ തപ ഉത്തമം
അർച്ചിതോ ദേവദേവേന ശങ്കരശ്ചേതി നഃ ശ്രൂതം 3-73-3
- ദേവൗ തത്ര ജഗന്നാഥൗ ദൃഷ്ട്വന്തൗ പുരാതനൗ
അർച്ചയാഞ്ചക്രിരേ ദേവാ ഇന്ദ്രാദ്യാഃ ശങ്കരം ഹരിം 3-73-4
- തൗ തു ദേവൗ മഹാദേവാവേകീഭൂതൗ ദ്വിധാ കൃതൗ
ഏകാത്മാനൗ ജഗദ്യോനീ സൃഷ്ടിസംഹാരകാരകൗ 3-73-5
- പരസ്പരസമാവേശാജ്ജഗതഃ പാലനേ സ്ഥിതൗ
തയോസ്തത്ര യഥാവൃത്തം കൈലാസേ പർവ്വതോത്തമേ 3-73-6
- ഋഷയഃ കിമചേഷ്ഠന്ത ദൃഷ്ട്വാ തൗ പുരുഷോത്തമൗ
ഏതത് സർവ്വമശേഷേണ വക്തുമർഹസി സത്തമ 3-73-7
- യഥാഗതോ ഹരിർവ്വിഷ്ണുഃ കൃഷ്ണോ ജിഷ്ണുഃ പുരാതനഃ
യഥാ ച ശങ്കരഃ സാക്ഷാത്കൃതവാൻ നാഗഭൂഷണഃ
ഏതത് സർവ്വം വിപ്രവര്യ ബ്രൂഹി തത്ത്വേന യത്തതഃ 3-73-8
- വൈശമ്പായന ഉവാച
- ശൃണുഷ്യാവഹിതോ രാജൻ യഥാ കൃഷ്ണോ ഗതോ നഗം
യഥാ ച ദൃഷ്ട്വാ ദേവേശഃ ശങ്കരോ വൃഷവാഹനഃ 3-73-9
- യഥാ ചചാര ച തപോ യഥാ തേ മൂനയോ ഗതാഃ
ഏവം തയോര്യഥാ വൃത്തം തഥാ ശൃണു നരോത്തമ 3-73-10

ദ്വൈപായനോഫിമ ഭഗവാൻ യഥാ പ്രോവാച മാം തഥാ	
നമസ്കൃത്യ പ്രവക്ഷ്യാമി കേശവം ഖഗവാഹനം	3-73-11
യഥാശക്തി യഥാപ്രജ്ഞം ശൃണു യത്തേന സുവ്രത	
ന ചാശുശ്രൂഷവേ വാച്യം നൃശംസായാതപസിനേ	3-73-12
നാനധീതായ വക്തവ്യം പുണ്യം പുണ്യവതാം സദാ	
സ്വർഗ്ഗം യശസ്യം ധന്യം ച ബുദ്ധിശുദ്ധികരം സദാ	3-73-13
ധ്യേയം പുണ്യാത്മനാം നിത്യമിദം വേദാർത്ഥനിശ്ചിതം	
അനേകാരണ്യസംയുക്തം സേവന്തേ നിത്യമീദൃശം	3-73-14
മുനയോ വേദനിരതാ നാരദാദ്യാസ്തപോധനാഃ	
അത്യദ്ഭുതം മഹാപുണ്യം വൃത്തം കൈലാസപർവ്വതേ	3-73-15
ശിവയോർദ്ദേവയോസ്തത്ര ഹരേശ്ചൈവ ഭവസ്യ ച	
ഹതേഷ്യസുരസംഘേഷു നരകാദിഷു ഭൂമിപഃ	3-73-16
ഹതേഷ്വഥ നൃപേഷ്വേവം കിഞ്ചിച്ഛിഷ്ടേഷു ശത്രുഷു	
ശാസതി സ്ഥ സദാ വിഷ്ണുഃ പൃഥിവീം പുരുഷോത്തമഃ	3-73-17
ദ്വാരവത്യാം ജഗന്നാഥോ വസന്തവൃഷ്ണിഭിരീശ്വരഃ	
രൂക്മിണ്യാ സംഗതോ ദേവോ വസന്തത്ര പുരേ ഹരിഃ	3-73-18
കദാചിച്ഛ തയാ സാർദ്ധം ശേതേ രാത്രൗ ജഗത്പതിഃ	
വിഹരംശ്ച യഥായോഗം പ്രീതഃ പ്രീതിയുജാ തയാ	3-73-19
അഥോവാച തഥാ ദേവീ രൂക്മിണീ രൂക്മഭൂഷണാ	
പുത്രമിച്ഛാമി ദേവേശ ത്വന്തോ മാധവ നന്ദനം	3-73-20
ബലിനം രൂപസംപന്നം ത്വയൈവ സദ്യശം പ്രഭോ	
വൃഷ്ണീനാമപി നേതാരം വീര്യവന്തം തപോനിധിം	3-73-21
സർവ്വശാസ്ത്രാർത്ഥകുശലം രാജവിദ്യാപുരസ്കൃതം	
ഏവമാദിഗുണൈര്യുക്തം ദാതുമർഹസി സത്തമ	3-73-22
ത്വയി സർവ്വസ്യ ദാത്യത്വം നിത്യമേവ പ്രതിഷ്ഠിതം	
ത്വം ഹി സർവ്വസ്യ കർത്താ ച ദാതാ ഭോക്താ ജഗത്പതിഃ	3-73-23

വിശേഷതസ്തു ഭൂത്യാനാം ശുശ്രൂഷാനിയതാത്മനാം വക്തവ്യം കിമു ദേവേശ യദി ഭക്താസ്മി കേശവ	3-73-24
അനുഗ്രഹോ യദി സ്യാന്മേ ദേവദേവ ജഗത്പതേ ദാതുമർഹസി പുത്രം ത്വം വീര്യവന്തം ജനാർദ്ദന	3-73-25
വൈശമ്പായന ഉവാച ഇത്യുക്തോ ദേവദേവേശഃ പ്രിയയാ പ്രിയമാണയാ തയാ മഹിഷ്യാ രുക്മിണ്യാ രുക്മിശത്രുർയദുദ്വഹഃ	3-73-26
പ്രോവാച വചനം കാലേ രുക്മിണീം യാദവേശ്വരഃ ദാതാസ്മി താദ്യശം പുത്രം യം ത്വമിച്ഛസി ഭാമിനി	3-73-27
നിത്യം ഭക്താസി മേ ദേവി നാത്ര കാര്യം വിചാരണാ അവശ്യം തവ ദാസ്യാമി പുത്രം ശത്രുനിബർഹണം	3-73-28
പുത്രേണ ലോകാൻ ജയതി സതാം കാമദുഘാ ഹി യേ നരകം പുദിതി ഖ്യാതം ദുഃഖം ച നരകം വിദുഃ	3-73-29
പുദസ്ത്രാണാത്തതഃ പുത്രമിഹേച്ഛതി പരത്ര ച അനന്താഃ പുത്രിണോ ലോകാഃ പുരുഷസ്യ പ്രിയേ ശുഭാഃ	3-73-30
പതിർജായാം പ്രവിശതി ഗർഭോ ഭൂത്യാ സ മാതരം തസ്യാം പുനർനവോ ഭൂത്യാ ദശമേ മാസി ജായതേ	3-73-31
പുത്രവന്തം ബിഭേതീന്ദ്രഃ കിം നു തേ നാശിതം ഭവേത് നാപുത്രോ വിന്ദതേ ലോകാൻ കുപുത്രാദ്വന്ധ്യതാ വരാ	3-73-32
കുപുത്രോ നരകേ യസ്മാത് സുപുത്രാത്സർഗ്ഗ ഏവ ഹി തസ്മാദ്വിനീതം സത്പുത്രം ശ്രുതവന്തം ദയാപരം	3-73-33
വിദ്യയാ വിനയോ യസ്മാദ്വിദ്യായുക്തം സുധാർമികം ഇച്ഛേത്പുത്രം പുത്രകാമഃ പുരുഷോ യത്നവാൻബുധഃ	3-73-34
തസ്മാദ്ദാസ്യാമി തേ പുത്രം വിദ്യാവന്തം സുധാർമികം ഏഷ ഗച്ഛാമി പുത്രാർത്ഥം കൈലാസം പർവ്വതോത്തമം	3-73-35
തത്രോപാസ്യ മഹാദേവം ശങ്കരം നീലലോഹിതം	

തതോ ലബ്ധാസ്മി പുത്രം തേ ഭവാദ്ഭൃതഹിതേ രതാത്	3-73-36
തപസാ ബ്രഹ്മചര്യേണ ഭവം ശങ്കരമവ്യയം	
തോഷയിത്യാ വിരുപാക്ഷമാദിദേവമജം വിഭും	3-73-37
ഗമിഷ്യാമ്യഹമദ്യൈവ ദ്രഷ്ടും ശങ്കരമവ്യയം	
സ ച മേ ദാസ്യതേ പുത്രം തോഷിതസ്തപസാ മയാ	3-73-38
തത്ര ഗത്യാ മഹാദേവം നമസ്കൃത്യ സഹോമയാ	
പ്രവിശ്യ ബദരീം പുണ്യാം മുനിജുഷ്ടാം തപോമയീം	3-73-39
അഗ്നിഹോത്രാകുലാം ദിവ്യാം ഗംഗാംബുപ്ലാവിതാം സദാ	
മൃഗപക്ഷിസമായുക്താം സിംഹദ്രിപശതാകുലാം	3-73-40
ബദരീഫലസംപൂർണാം വാനരക്ഷോഭിതദ്രുമാം	
വേത്രാരൂഢമഹാവൃക്ഷാം കദളീഖണ്ഡമണ്ഡിതാം	3-73-41
മുനിഭിർവ്വേദതത്പാർത്ഥവിചാരനിപുണ്ണൈഃ സദാ	
വേദനിശ്ചിതതത്പാർത്ഥൈഃ പ്രമാണകുശലൈര്യുതാം	3-73-42
ഇദമേകമിദം തത്ത്വമിതി നിശ്ചിതമാനസൈഃ	
ഉപാസ്യമാനാമന്യത്ര സിദ്ധൈഃ സിദ്ധാർത്ഥതത്പരൈഃ	3-73-43
ഇതിഹാസപുരാണജ്ഞൈഃ സേവ്യമാനാം മഹർഷിഭിഃ	
ഗച്ഛദ്ഭിഃ സ്വർഗ്ഗനിലയം പരിത്യജ്യ കളേവരം	3-73-44
പ്രസിദ്ധാം മഹതീം ദേവീം യാസ്യാമി സുകൃതാലയാം	
ഇത്യുക്ത്യാ വിരരാമൈവ ദേവദേവോ ജനാർദ്ദനഃ	3-73-45
ഇതി ശ്രീമഹാഭാരതേ ഖിലേഷു ഹരിവംശേ ഭവിഷ്യപർവ്വണി കൈലാസ യാത്രായാം ത്രിസപ്തതിതമോഽധ്യായഃ	

നീലകണ്ഠവ്യാഖ്യാനം

- 3-73-1 കിമർത്ഥമിതി – അഥ ധന്യോപാഖ്യാനമാരഭ്യ ബാണയുദ്ധേ രുദ്ര
ജയാന്തം വിഷ്ണോരുത്കർഷോ വർണിതഃ |
പ്രാദുർഭാവേഷു ച തസ്യൈവ നിർഗ്ഗുണം സഗുണം ച സ്വരൂപം വ്യാ
ഖ്യായ തദ്ഗുണകഥനപരം ഭാരതം ച ശ്രവണഫലശ്രുതിപ്രദർശനാന്തം

സമാഹിതം | തത്ര ബാണയുദ്ധേ ച ഹരിഹരയോരഭേദേ ഉക്തഃ | സ ച മമാത്മാ ഭദ്രസേന ഇതിവത് ഔപചാരിക ഇതി ഭവേത്കസ്യചിത് അത്യന്താഭേദേ ശാസ്ത്രശാസ്ത്രദാവാസംഭവം മന്വാനസ്യ മന്ദമതേർമതിഃ താമപനിനീഷുഃ കൈലാസയാത്രാദിത്രിപുരവധാന്തം ഗ്രന്ഥമാരംഭതേ | തയോഃ സർവ്വത്ര പ്രത്യേകം സർവ്വോത്തമത്വേന കീർത്തുമാനയോഃ കായവ്യൂഹേ യോഗിന ഇവ ദേഹഭേദഭേദപ്രത്യേകത്വം സിദ്ധ്യതി | നതു ദേഹഭേദാദ്വ്യക്തിഭേദഃ സർവ്വോത്തമദ്വയായോഗാത് ഇതി | തത്രാനുശാസനികേ പർവണി കൃഷ്ണഃ ശങ്കരാധനാർത്ഥം കൈലാസം ഗത ഇതി സംക്ഷേപേണോക്തം തദ്വിസ്തരേണ ബുദ്ധുത്സുരമും വദതി - കിമർത്ഥം ഭഗവാൻ വിഷ്ണുരിത്യാദിനാ | ദേവാനാം ബ്രഹ്മാദീനാം ദേവോഽപി ജനൈഃ അർദ്ദൃതേ ഗമ്യതേ പ്രളയകാലേ യാചതേ ഇഷ്ടസിദ്ധ്യർത്ഥേ സ്ഥിതികാല ഇതി ജനാർദ്ദനോഽപി സൻകഥമന്യം പൂജയിതും ഗതഃ കഥം ച തദന്യസ്യ ശങ്കരത്വം | പൂർണാനന്ദരൂപസ്വരൂപോഽപി കഥമൽപസുഖലിപ്സയാന്യം പ്രതി ഗത ഇത്യർത്ഥഃ ||

- 3-73-4 ഏവം പുജ്യപൂജകഭാവേനാവഗതയോഃ കഥമേകാത്മത്വമിത്യാഹ - ദേവാവിതി ||
- 3-73-5 ഏക ആത്മാ സ്വരൂപം യയോസ്താദ്യശാവപി കാര്യഭേദാദ്ഭിന്നശരീരൗ സിദ്ധൗ ഇവ ഭാസേതേ ഇത്യേതദപി കഥമിത്യർത്ഥഃ ||
- 3-73-6 പരസ്പരേതി | അഗ്നാവഗ്നിരിവ ജലേ ജലമിവ ചാന്യോന്യസ്മിന്നൈക്യം ഗതാവിത്യുക്തം തദപി കഥം കിമർത്ഥം ||
- 3-73-7 ഐക്യം ഗതൗ ദൃഷ്ട്യാ ഋഷയഃ കിമചേഷ്ടന്ത | തത്കഥം തയോസ്തത്ത്വം വ്യാഖ്യാതവന്ത ഇത്യർത്ഥഃ ||
- 3-73-8 ഗതഃ ശിവം അഭേദേനേതി ശേഷഃ | സാക്ഷാത്കൃതവാൻ ഹരിഃ പ്രത്യഗാത്മത്വേനേതി ശേഷഃ ||
- 3-73-9 നഗം കൈലാസം ||
- 3-73-14 നന്വയം യോഗിവദേക ഏവേശ്വരോഽനേകദേവതാത്മാ ചേത്കിം ഹരിഹരാദ്വൈതപ്രതിപാദനേനേത്യോശക്യാഹ - ധ്യേയമിതി | പുണ്യാത്മനാം ധ്യേയം ആലോചനീയമിദം ഹരിഹരയോരൈക്യം വേദാർത്ഥത്വേന നിശ്ചിതം യതഃ അനേകൈരാരണ്യൈഃ ആരണ്യകൈഃ ഉപനിഷദ്ഭിഃ സംയുക്തം താത്പര്യവത്തയാ സമാഹിതം | നിത്യം ബ്രഹ്മണസ്യാവശ്യകം നിത്യം അനവരതം സേവന്തേ ചിന്തയന്തി | അയമർത്ഥഃ -

ബീജാങ്കുരവന്മിഥഃ കാര്യകാരണഭാവം ഗതയോർഹരിഹരയോഃ പര്യായേ
 ണ ജീവേശഭാവമാപാദയിതുമിദമുച്യതേ | തഥാഹി - യദാ ജീവഃ ശിവ
 ഈശ്വരോ വിഷ്ണുർയദാ വിപരീതം വാ തദാ ഈശ്വരം ജീവോ ജലേ
 ജലമിവാഗ്നാവഗ്നിരിവ വിലീയത ഇതി സർവ്വവേദാന്തസിദ്ധാന്തഃ | തത്ര
 കേഷുചിത്പുരാണേഷ്യാദ്യഃ പക്ഷ ഉപാദീയതേ കേഷുചിത് ദ്വിതീയഃ |
 സർവ്വമാപി ജീവേശയോരഭേദഃ സർവ്വസ്യ ശാസ്ത്രസ്യാർത്ഥഃ | ദേവതാ
 ന്തരാണി തു സമഷ്ടിജീവസ്യാവയവഭൂതാനീതി അകൃത്സ്നഃ കൃത്സ്നേനഃ
 പരബ്രഹ്മണാന്ത്യന്തമൈക്യമശ്നുവത ഇതി ഖിലേ ഗ്രന്ഥേ/സ്ഥിൻ സർവ്വ
 പുരാണാർത്ഥസംഗ്രഹ ഇതി പ്രാക് ശിവോ ജീവോ വിഷ്ണുരീശ ഇത്യു
 ക്തം | ഇദാനിം വിഷ്ണുർജീവഃ ശിവ ഈശ്വര ഇതി പ്രതിപാദ്യതേ |
 തേന സർവ്വേഷാം പുരാണാനാം മിഥോ വിരുദ്ധാർത്ഥത്വേപി തത്ത്വതോ
 ന വിരോധഗന്ധോഽപിതി പ്രതിപാദിതമുപോൽഘാതേഽപിതി ശിവം ||

- 3-73-17 ശാസതി ശാസ്തി | ഭുവാദിത്വമാർഷം ||
- 3-73-22 രാജവിദ്യാ ബ്രഹ്മവിദ്യാ തദ്വതാം മധ്യേ പുരസ്കൃതം ||
- 3-73-31 ആത്മന ഏവ ദ്വിതീയം സ്വരൂപം പുത്ര ഇത്യത്ര ശ്രുതിം പാതി
 - പതിർജായാം ഇതി ||
- 3-73-32 പുത്രവന്തം ദൃഷ്ട്വതി ശേഷഃ | പുത്രവാൻ ഇന്ദ്രപദമപി ജയതീ
 ത്യർത്ഥം ||
- 3-73-33 നരകേ പാതയതീതി ശേഷഃ | യസ്മാദ്വിദ്യായുക്തം ||
- 3-73-41 വേദൈഃ ആരൂഢാഃ മഹാവൃക്ഷാഃ യസ്യാം താം ||

ഇതി ശ്രീമഹാഭാരതേ ഹരിവംശേ ഭവിഷ്യപർവ്വണി ടീകായാം ത്രിസപ്തിത
 മോഽധ്യായഃ